

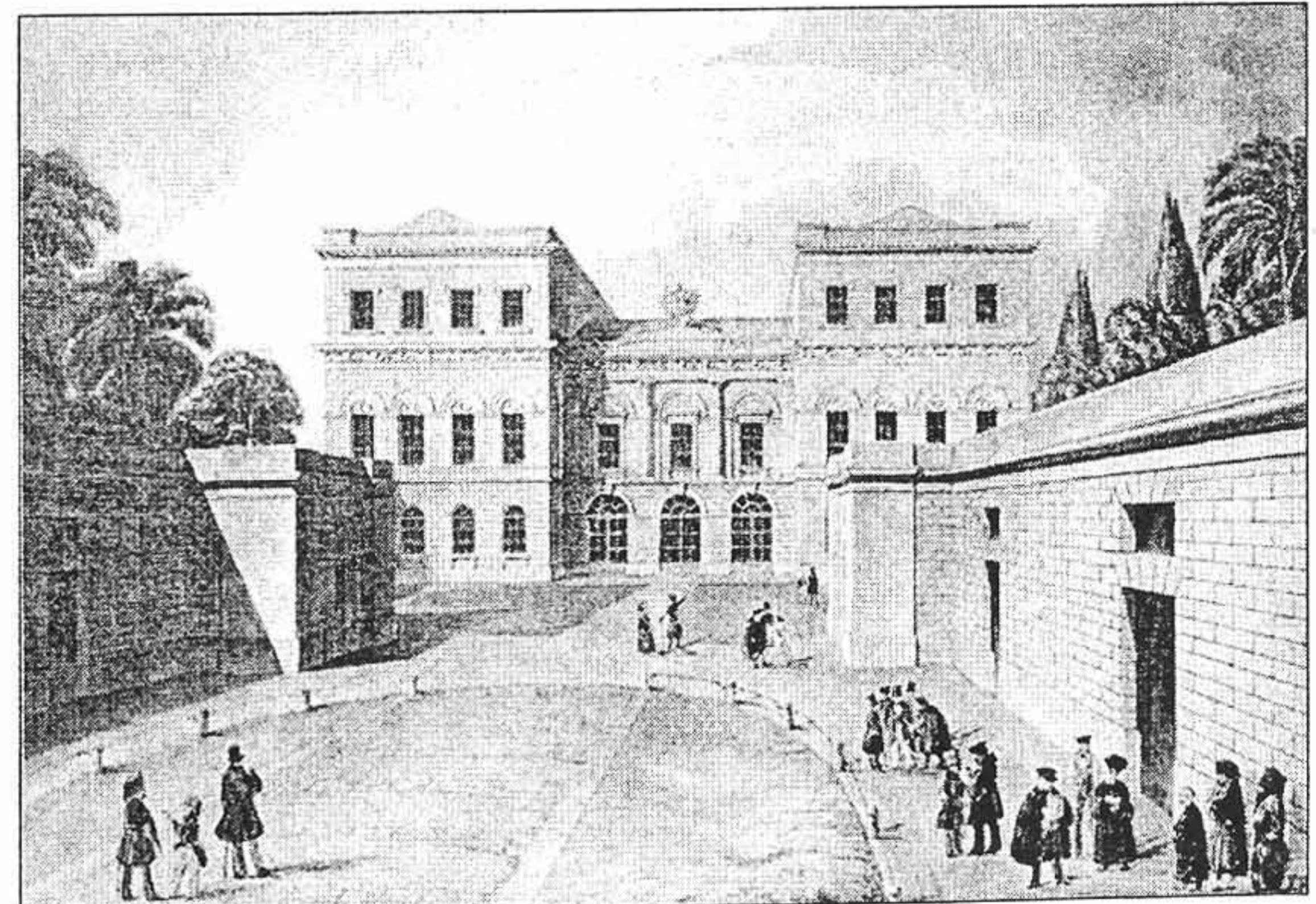
ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ HISTORICAL ARCHIVES

Година VII, кн. 18-19, март - юли 2009 г.
Year VII, issue 18-19, march - july 2009

Списанието е орган на секция „История“ при Съюза на учените в България
This edition is an organ of section „History“ to the Society of Scientists in Bulgaria

СНИМКА НА ДИМИТЪР МАТЕВСКИ
The photograph of Dimitar Matevski

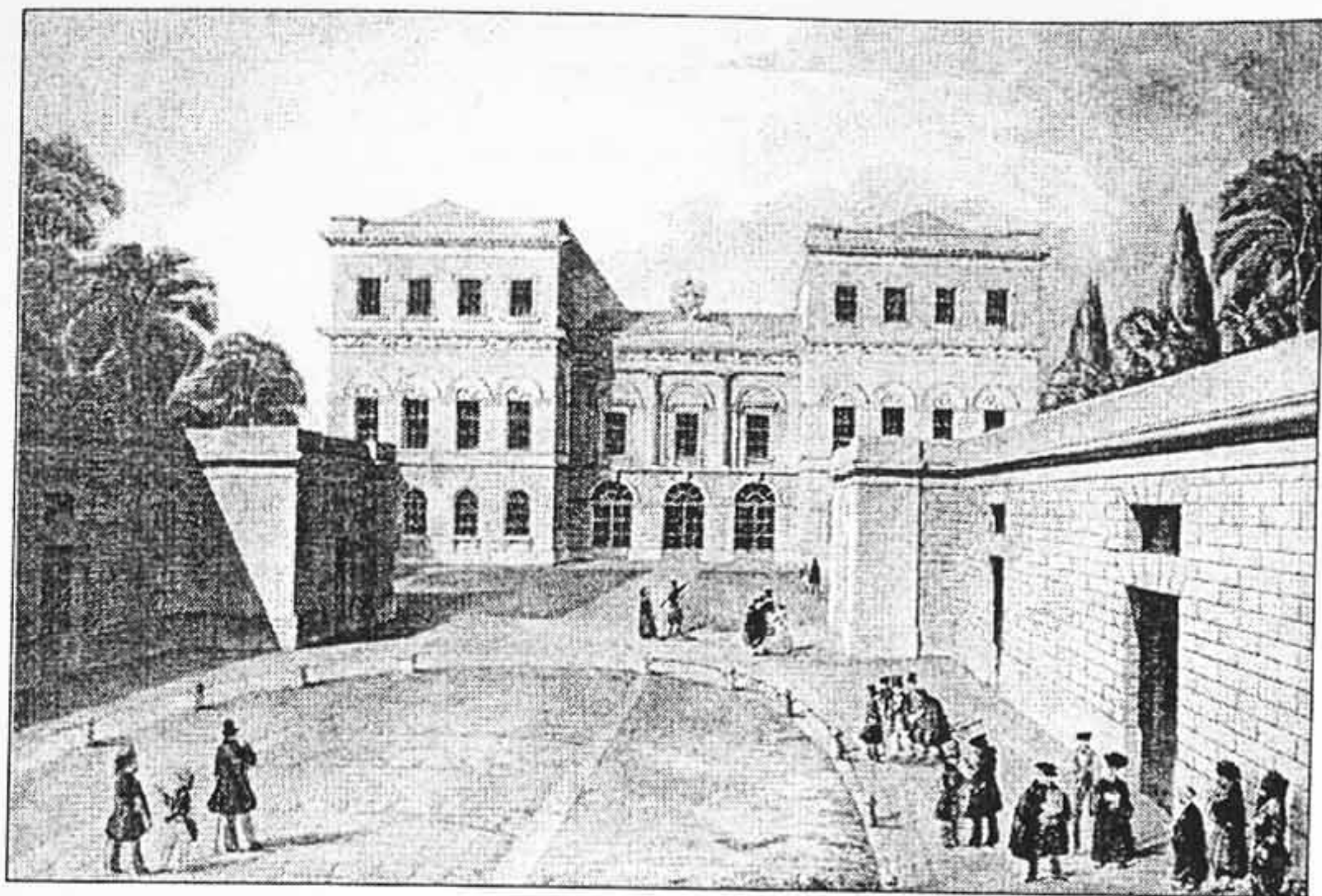

На корицата:

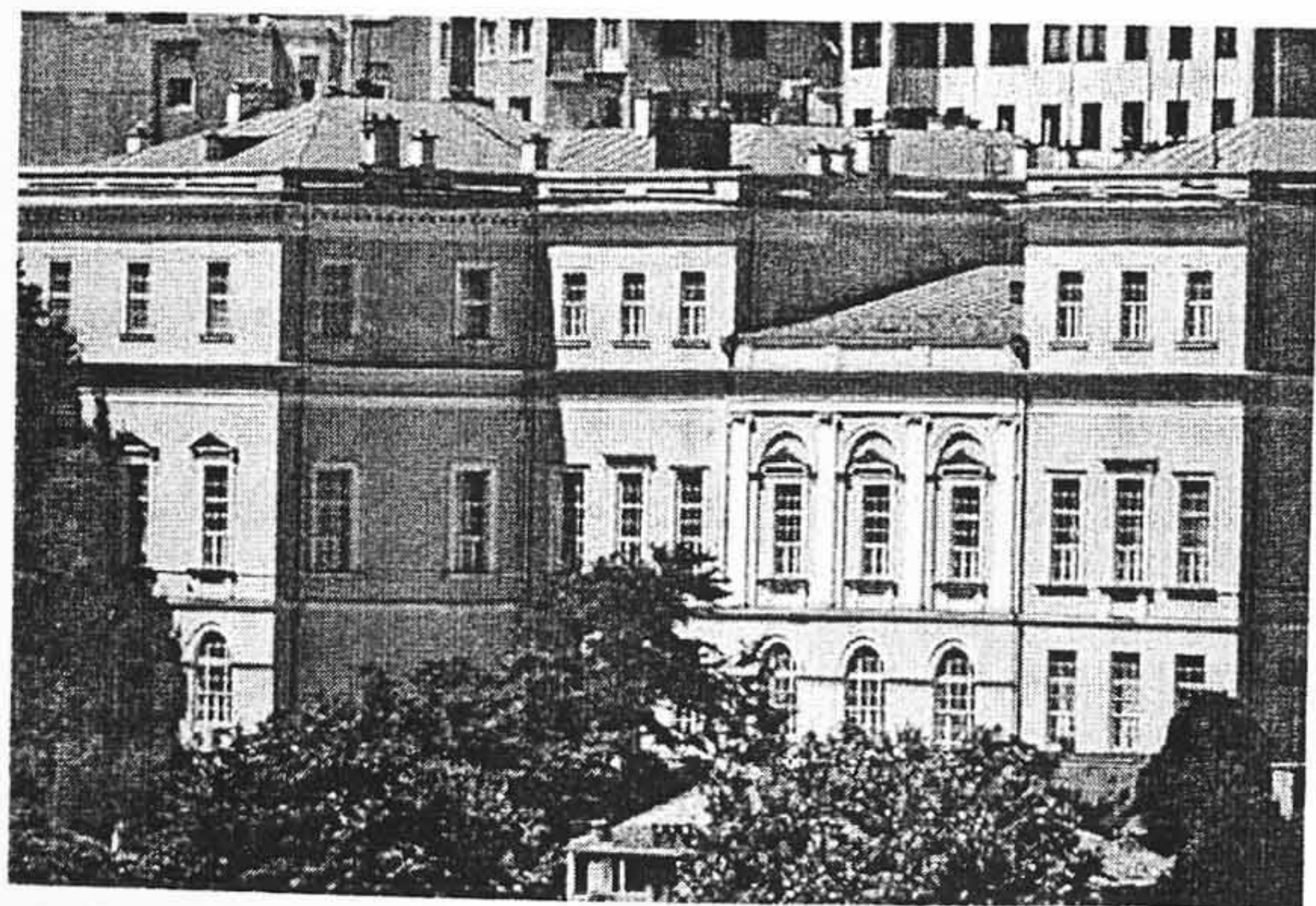
ПОРТРЕТ НА ДИМИТЪР МАТЕВСКИ от Г. Данчов-Зографина,
Portrait of Dimitar Matevski by G. Danchov-Zografina

Масленият портрет (от корицата) е дарен от нашия главен редактор на Софийска община (фактически на музея на София) с нотариално заверена декларация. Към дарението има безценни икони на Захари Зограф, Никола Образописов, картини на Васил Захариев и Николай Павлович.

София, 2009

Гаспаре Фосати, Руското посолство в Константинопол, перспектива, около 1850, акварел, 31,5 x 45,5 см. - Archivio Cantonale di Bellinzona, ACB 1954. - 1971

Генералното консулство на Руската федерация, снимка преди реставрацията през 2001 г.

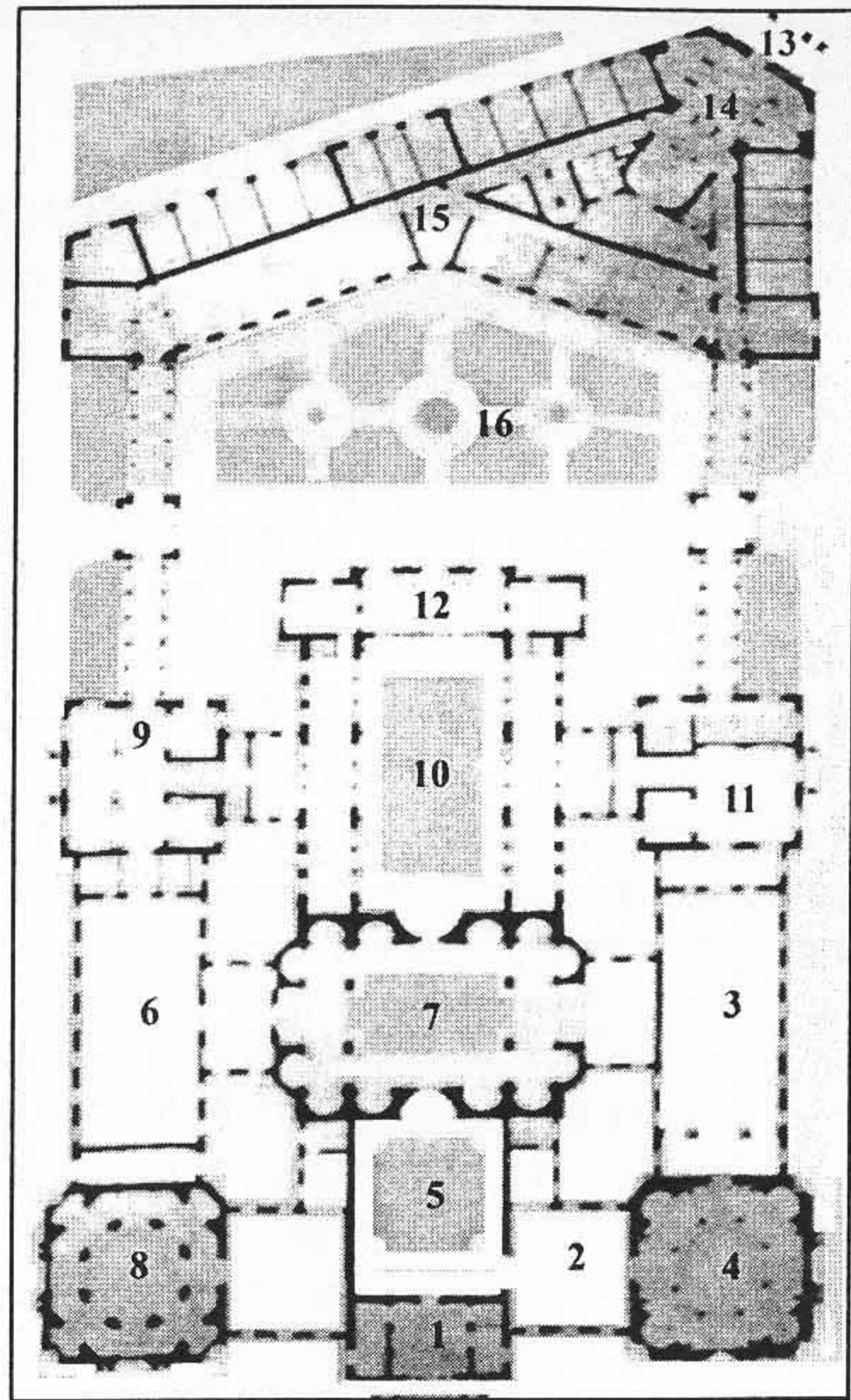
МЕЖДУНАРОДНИ АРХИТЕКТУРНИ КОНКУРСИ В СОФИЯ В КРАЯ НА XIX И НАЧАЛОТО НА XX ВЕК ¹

*д-р арх. Любинка Стоилова,
Главен експерт ОП "Стара София"
със Софийски исторически музей*

Архитектурните конкурси винаги са били една важна институция за подбор на оптимални решения при намерения за по-големи инвестиции. Повечето обществени сгради след Освобождението и в първите десетилетия от съвременната история на България са изградени след конкурси. Конкурсът е публичен акт, естествено подбиращ най-добрите решения и балансиращ интересите на различните страни в инвестиционния процес. В журито се включват представители на инвеститора, МОСПС/МОСПБ², на общината, на чиято територия се обявява конкурсът, на обществени организации и професионалните сдружения³.

В особено значими случаи се обявяват международни конкурси като институция, която разширява обхвата на състезанието с цел да привлече опитни проектанți с по-разнообразно мислене. Конкурсите са анонимни, което е гаранция за по-справедлива конкуренция.

Предмет на тази статия са именно международните професионални състезания, проведени в България в края на XIX в. до Първата световна война. Ползата от подобно изследване е да се инвентаризира участието на чуждестранни архитекти в българския архитектурен живот като се проследи тяхното влияние и по-нататъшно ангажиране в архитектурния процес у нас. Идентификацията на чуждите архитекти у нас е много трудна, защото в местния

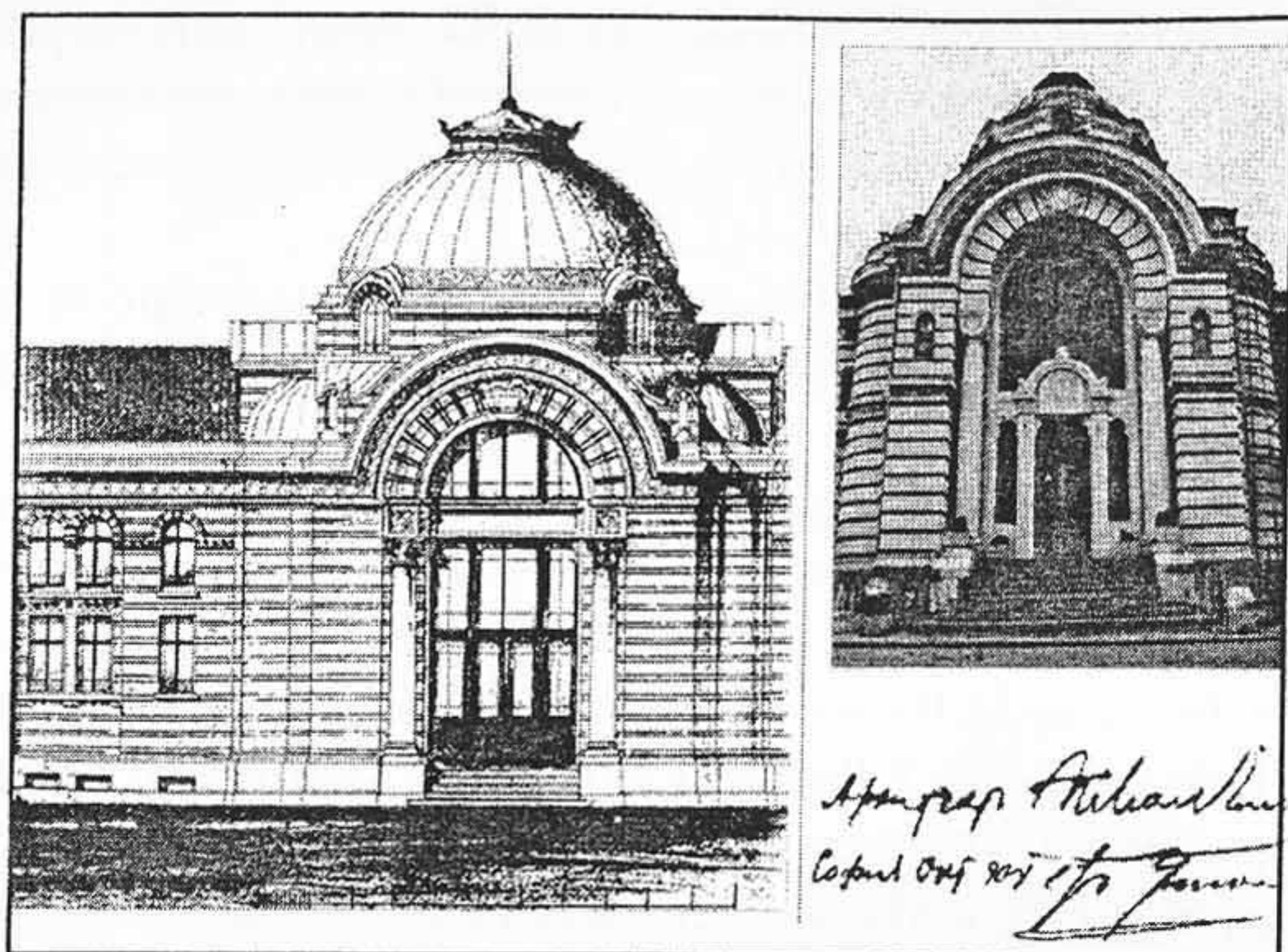
Ил. 1. Е. ф. Фьорстер, Софийска минерална баня, план. Австрийски държавен архив (издирен и предоставен от г-жа Марчелла Щерн, Австрия).

1. Вход минерална баня; 2. Съблекалня мъже; 3. Съблекалня жени;
4. Басейн с топла вода – жени; 5. Басейн с топла вода – мъже;
6. Съблекалня мъже; 7. Басейн с топла вода – мъже; 8. Басейн с топла вода за бедни; 9. Каса; 10. Басейн със студена вода през лятото и зала за увеселения през зимата; 11. Аптека с лаборатория;
12. Фоайе; 13. Вход за хотела; 14. Фоайе на хотела; 15. Хотелска част; 16. Вътрешна градина.

печат техните имена се изписват най-разнообразно, често погрешно – както на кирилица, така и на латиница. Понякога уточненията се постигат след години натрупвания на информация или случайни съвпадения.

Първият международен архитектурен конкурс се провежда през 1889 г. за Софийска минерална баня с хотел на днешното място на сградата. Освен в страната⁴, Столичният общински съвет (СОС) публикува обявата във виенския вестник *Der Bautechniker*⁵, а ако съдим по участниците - вероятно и във Франция. Първа награда (4000 лв.) е присъдена на арх. Емил фон Фьорстер от Виена⁶, втора - на арх. Теодор Хюнервадел⁷ и П. Кубо от Цюрих.⁸ Друг участник е арх. Мартине от Париж.⁹ През 1890-93 Фьорстер изработва окончателен проект, сметни и други книжа, и ръководи строежа на хотел към минералната баня в София¹⁰. [ил. 1] На 23.03. 1893 строежът на хотела е спрял по липса на средства¹¹. След множество лутания и нови проекти – от 1899¹² г. на началника на архитектурното отделение към общината арх. Я. Шамарджиев¹³, и от 1902-04 г. на френския архитект Евгени/Йожен Берто¹⁴, през 1904 г. назначена от СОС комисия констатира, че проектът на Е. ф. Фьорстер е най-близо “до свършения проект за удовлетворяване нуждите на София ...” и е излишно да се обявява нов конкурс. Възлага се на архитектите от комисията Петко Момчилов¹⁵ и Фридрих Грюнангер¹⁶ да го преработят съобразно бележките и “отстранят много луксозните неща ... при същата му монументалност”.¹⁷

Скоро след това, въз основа на представени от двамата архитекти идейни варианти¹⁸, комисията им възлага окончателния общ идеен проект и най-бърза подготовка на тръжните книжа (1904)¹⁹. На запазените чертежи и фотокопия се виждат един под друг автентичните подписи и на двамата архитекти [ил. 2]. Въз основа на положителната оценка за проекта на Момчилов²⁰, дадена от предприемача по постройката - арх. Алекси Начев²¹ и от арх. Е. Ф. Фьорстер²², работната документация е възложена на арх. П. Мом-

Ил. 2. Арх. П. Момчилов, Арх. Ф. Грюнангер - проект за Софийска минерална баня, 1904-06 г. Фрагмент от проекта и реализацията на главния вход.

чилов, който подписва и договор за ръководство на изпълнението²³. През 1908 сградата на голямата баня е завършена в груб строеж, а декорирането, оборудването и обзавеждането продължават до 1915 г. На 13.05.1913 г. постройката се открива официално с пръв управител П. Момчилов²⁴.

Конкурс за сграда на Народния театър

Веднага след конкурса за Софийски минерални бани, докато пребивава в София на Е. Ф. Фьорстер е поръчан проект за национален театър (1890-91). Резултатът не е приемлив и следва нов тесен конкурс с контракувано участие на архитектурната фирма "Фелнер & Хелмер" от Виена²⁵ и проф. арх. Балшанек от Прага²⁶. През декември 1903 г. представителят на виенската фирма Х. Хелмер пристига в София за оглед на мястото и през май 1904 г. донеся лично готовия проект.²⁷ Фердинанд I следи лично процеса на строителство (1904-06), ръководен от арх. Карл Хайнрих²⁸. Сградата е тържествено открита през януари 1907 г. [ил. 3]

Конкурс за мавзолей на Княз Александър I Батенберг

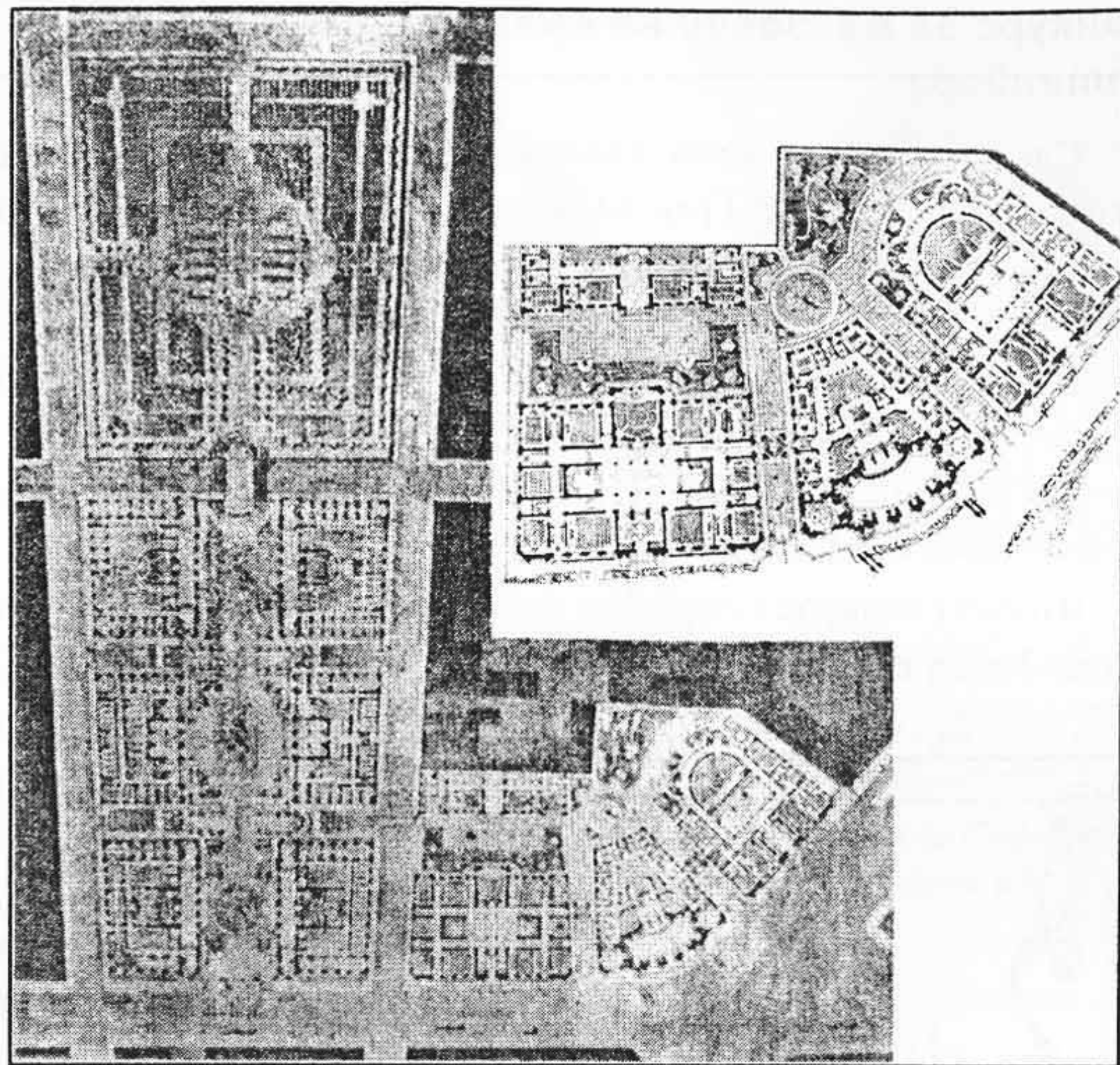
След смъртта на Княз Александър I (1893), тленните му останки са пренесени от Грац в София и се съхраняват в ротондата "Св. Георги". Обявен наскоро след това, конкурсът за мавзолей на Княза²⁹ е преигран, поради кратките срокове. Пространни пледоарии се водят около мястото – мнозина смятат площада пред Народното събрание за най-подходящ. За образа на сградата се изисква да е в характерния за местната традиция византийски стил, но това не се спазва.

Вторият конкурс е спечелен през 1894 г.³⁰ от швейцарския архитект Хайнрих Майер³¹, който от 1888 г. работи интензивно в Со-

фия – по сградите на БНБ, на Дружество "Славянска беседа" (1890-91)³², на БКД/БАН (1890-93, с Т. Хюнервадел), Хотел "Паннах" (бул. "Дондуков", ок. 1893) и в Пловдив по Генерален план и павилиони на Първото българско изложение (1891-92).³³ След успеха в конкурса за Мавзолея, Х. Майер е привлечен за довършване на двореца в Евксиноград. С изграждането на мавзолея са натоварени архитектите А. Торньов³⁴ и Т. Леерс³⁵, а Х. Тачев – с интериорната декорация. На 3 януари 1898 г.

Ил. 3. Покана за тържествено откриване сградата на Народния театър, 3.01.1907 г.

Ил. 4. Арх. Ж. Бреасон, Ситуационен план на комплекса на Софийския университет, 1907. Фрагмент на Ректората, Историко-филологическия и Правния факултет.

тленните останки на Княз Александър I са пренесени с почести в мавзолея-гробница, на бул. "Фердинанд/Васил Левски".

Международният конкурс за Софийски университет е обявен през 1907 г. от Ефорията "Евлоги и Христо Георгиеви" за дарения от братята парцел между бул. «Фердинанд/В. Левски», ул. «Сан Стефано», ул. «Оборище» и бул. «Цар Освободител». ³⁶

В журито, освен представители на правителството, Университета и Ефорията, участват архитектите Я. Шамарджиев и Г. Кунев ³⁷ – от страна на МОСПБ, П. Момчилов – делегат на БИАД, арх. Берние ³⁸ – делегат на архитектурното дружество в Париж. ³⁹

От постъпилите осем предложения, журито единодушно не дава откупки и присъжда I-ва награда (10,000 лв.) на проект с мото "АЩЗНЗ" на доста изявения в Париж арх. Бреасон ⁴⁰, II-ра награда (7,000 лв.) - на проект с мото "Fluctuat nes Kargitur" на архитектите Бизо ⁴¹ и Гарсен ⁴² от Женева; III-та награда (5,000 лв.) – на проект с мото "АМ" на арх. Льо Гран ⁴³ от Париж.

Предвидената композиция от павилиони за отделните факултети се разгръща в симетрично метрично редуване на изток до ул. "Сан Стефано", и завършва към ъгъла с бул. "Цар Освободител" с Историко-филологически и Юридически факултети, между които е разположен Ректорат. Представа за първопремирания проект добиваме от ситуация на университетския комплекс, публикувана в *Списание на БИАД* (1910) ⁴⁴ [ил. 4]. Вероятно във връзка с разполагането на административни сгради в центъра на столицата, възложено на арх. Н. Лазаров, арх. Т. Трендафилов и арх. Г. Ненов (1907-12), се е разпространило мнението, че Н. Лазаров е преработвал предложението на Бреасон. ⁴⁵

По неизвестни причини работните чертежи на амбициозния проект за Софийски университет не са завършени чак до 1910 г. ⁴⁶. Части от проекта на Бреасон са публикувани в сп. *Съвременна илюстрация* (1912) ⁴⁷ - възможно е във връзка с участието му в обявения по това време в София международен конкурс за Съдебна палата, където той печели откупка (с арх. А. Друе - разгледан по-долу) ⁴⁸.

През 1920 г. Ефорията поръчва на арх. Й. Миланов ⁴⁹ да преработи първоначалния проект на Бреасон в пет- (вместо три-) етажна сграда, с 89 (вместо първоначалните 59) помещения, от които 15 аудитории, за нуждите на Ректората, Юридическия и Историко-филологическия факултети. След тържествено полагане на основния камък (30.06.1924) строителството се ръководи от арх. Й. Миланов до смъртта му (1932). Междувременно. Бреасон завежда срещу Ефорията дело за нарушени авторски права в международния съд в Хага (1924-25) и спечелва обезщетение от 200,000 златни франса. Не може да се премълчи творческото основание на Ж.

Бреасон: въпреки нарасналата монументалност, преобладаващият неоренесансов характер в неговия конкурсен проект е заменен от еkleктичен необарок.

Официално Ректоратът е открит на 16.12.1934 г. По-нататъшното разширение на СУ, проектирано от арх. Л. Константинов⁵⁰ (1940-41) се реализира с прекъсвания до 1952 г. При завършването на комплекса със северното му крило (1972-85) е префасадиран и централният корпус на Ректората. Желанието на Л. Константинов да изпълни идеята на Ж. Бреасон при главния вход на Ректората да се поставят фигурите на Платон и Сократ, не се осъществява.⁵¹

Международни конкурси за съдебна палата, 1906-07 г.

Вижданията за монументално оформяне на представителния градски площад “Александър I” на запад от Княжеския дворец, са предвиждали застрояване на южния му фронт с важни обществени сгради като Кметствен дом и Съдебна палата.⁵² Столичната община възлага проекти за кметство последователно на архитектите А. В. Колар, Алекси Начев⁵³ и на наградения в конкурса за Минералната баня арх. Т. Хюнервадел (назначен като общински архитект, 02.1890-02.1893). Поради липса на средства реализацията остава недовършена. За оползотворяване на започнатия строеж се провежда международен архитектурен конкурс за Съдебна палата (1906) на същото място. Конкурсът установява, че парцелът не е достатъчен за тази цел⁵⁴, въпреки чудесните перспективни скици на площада, запазени в архива на Софийския исторически музей⁵⁵.

Нов международен конкурс за Съдебна палата е обявен през следващата 1907 г. на мястото срещу Военния клуб. Членове на журито са двама професори архитекти – от Париж и Виена. Първопремиерният проект е дисквалифициран. Втора награда печелят вече работилият по проект за минералната баня арх. Берто и арх. Жан Жерет⁵⁶. Трета премия е присъдена на арх. Н. Лазаров, а четвърта – на французина Теофил Буржоа⁵⁷. Откупки получават архитектите Вюзан⁵⁸ от Франция, Фоер от Будапеща и българите

П. Момчилов, К. Маричков & Г. Фингов⁵⁹.

Още на 7/20.07.1907 г. МС одобрява Договор “..за изготвяне на нов план за построяване на Съдебната палата в столицата върху мястото срещу Военния клуб, както и ръководенето на работите по изпълнението му да се отдаде на архитектите Jean Gerette и Eugene Bertaud от Париж” до 15 ноември. Предвижда се възнаграждение от 7% върху стойността на предприятието (постройка, приспособления и декорация) и изплащане по 1000 лв. за всяко идване в столицата, най-много веднъж на два месеца за не повече от по 8 дни. Ако строителството се осуети по някакви причини, архитектите да получат за проекта си общо сумата 8 000 лв.⁶⁰ Поради протести на общината срещу избраното място за строеж, сключването на договора се осуетява отново.

Въпреки значителните средства и усилия, вложени в конкурсите, представените идеи остават неоползотворени. Ценният общински терен в сърцето на столицата на пл. “Александър I” остава да пустее, за да се осмисли едва в средата на 1930-те с изграждането на БНБ.

Градоустройствена концепция за цялостно оформяне на столичния център и разположение на монументални обществени сгради се разработва усилено – поотделно от арх. Никола Лазаров⁶¹ и арх. Георги Ненов⁶² (1907-12)⁶³. Около обявяването на Независимостта на България (1908), освен разположението на важните държавни сгради, подготовката за оформлението на столицата на новото царство се изразява в широко европейско разгласяване и провеждане през 1912-14 г. на няколко международни архитектурни конкурса - за царски дворец, съдебна палата и народен музей-библиотека⁶⁴.

Международен конкурс за Съдебна палата, 1912-14 г.

Третият конкурс за съдебна палата е обявен (след обстоен анализ на възможностите в центъра на града) за мястото на училищното настоятелство “Ив. Н. Денкоглу” – в квартала между

улиците “Витоша”, “Н. Алабин”, “В. Позитано”, “Лавеле”, т. е. на днешното местоположение на сградата. Членове на журито са проф. Л. Берние (вече журирал в конкурса за университета), председателят на дружеството на инженерите и архитектите във Виена – проф. Лудвиг БауКан⁶⁵, представители на МОСПБ – арх. Ю. Миланов, К. Сливков⁶⁶, Я. Шамарджиев и делегатът на БИАД – арх. П. Момчилов. Конкурсът бележи пълен триумф на френското участие.

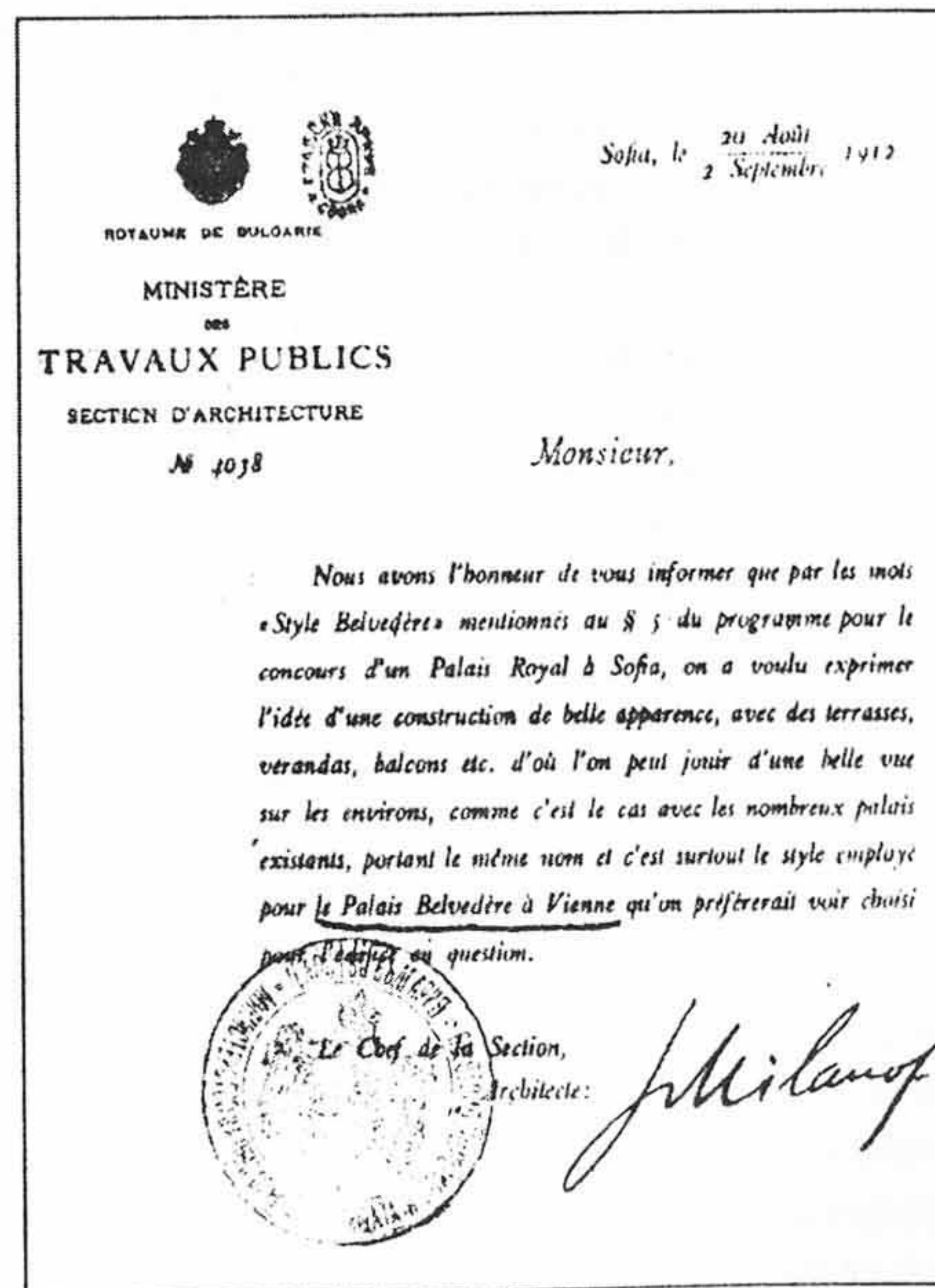
От представените 35 участника от 15 различни града, I-ва премия (6,000 лв.) се присъжда на проект с мотото “Ex professo” на арх. Н. Лазаров с художественото сътрудничество на декоратора Стефан Баджов⁶⁷, чиито материали са изпратени от Франция. Останалите премии получават колективи от Париж: Втората премия (4000 лв.) отива при арх. Едмон Туми⁶⁸ за проект с мотото “Jus”, а трета премия (2500 лв.) – за проект с графично мотото «Меч», при архитектите Тиерс⁶⁹, Навий⁷⁰ и Шоке⁷¹; IV-та премия (1250 лв.) – за проект с мотото “Lex” на Жорж Шедан⁷² и Жозеф Бернар⁷³. Откупки по 1000 лв. се дават на арх. Алфред Леклерк⁷⁴ – за проект с мотото “Verba volent scripta manent” (Казаното отлита, писаното остава) и на Жорж Бреасон и Албер Друе⁷⁵ – за проект с графично мотото “Кръст върху полумесец”. Цитираните предложения са изцяло в духа на l'École des Beaux-Arts, представящ еkleктична амалгама от елементи на необарок и неокласицизъм.

Два проекта с по-умерена пространствена градация заслужават внимание – на арх. Чезаре Мазоки⁷⁶ от Милано (откупен с 500 лв.) и на българина Никола Нешов⁷⁷.

Реализацията на Съдебната палата в София се забавя чак до края на 1920-те години. Отново – както при конкурса за университета – работната фаза се възлага служебно – на арх. Пенчо Койчев и колектив⁷⁸ във Фонда за строителство на съдебни сгради към Министерство на правосъдието⁷⁹, които преработват и осъвременяват първопремиерния конкурсен проект от еkleктика с елементи на барок към по-строг неокласицизъм. Лазаров протестира остро – с изложения до дружествата на архитектите – БИАД, ДБА,

и на свободно практикуващите инженери и архитекти (1928)⁸⁰. Маркар че реализацията е близка до неговата идея, авторското му право е потъпкано.

Международният конкурс за Царски дворец (1914) е обявен за мястото на столичната ботаническа и зоологическа градина, разгръщащо се по бул. “Цар Освободител” от бул. “Фердинанд/В. Левски” до канала на Перловската река и Орловия мост и

Ил. 5. Арх. Й. Миланов. Писмо на МОСПБ до Тайния кабинет на Княз Фердинанд I. ЦДА.

в дълбочина до ул. “Гурко”. Чуждестранният състав на журито от конкурса за съдебна палата е допълнен с проф. С. Локати⁸¹ от университета в Павия. Представители от МОСПБ са архитектите Я. Шамарджиев и Р. Ганев⁸², а делегат на БИАД – Й. Миланов. Премираните проекти, с малки изключения, утвърждават необароковата пищност и симетрични композиции на L'École des Beaux-Arts. Тази насока е предпоставена още от заданието на конкурса. Писмо на Началника на архитектурното отделение при МОСПБ - арх. Й. Миланов, до началника на тайния кабинет на Царя препоръчва конкурсните проекти да следват стила на “пале Белведере във Виена”⁸³ [ил. 5]

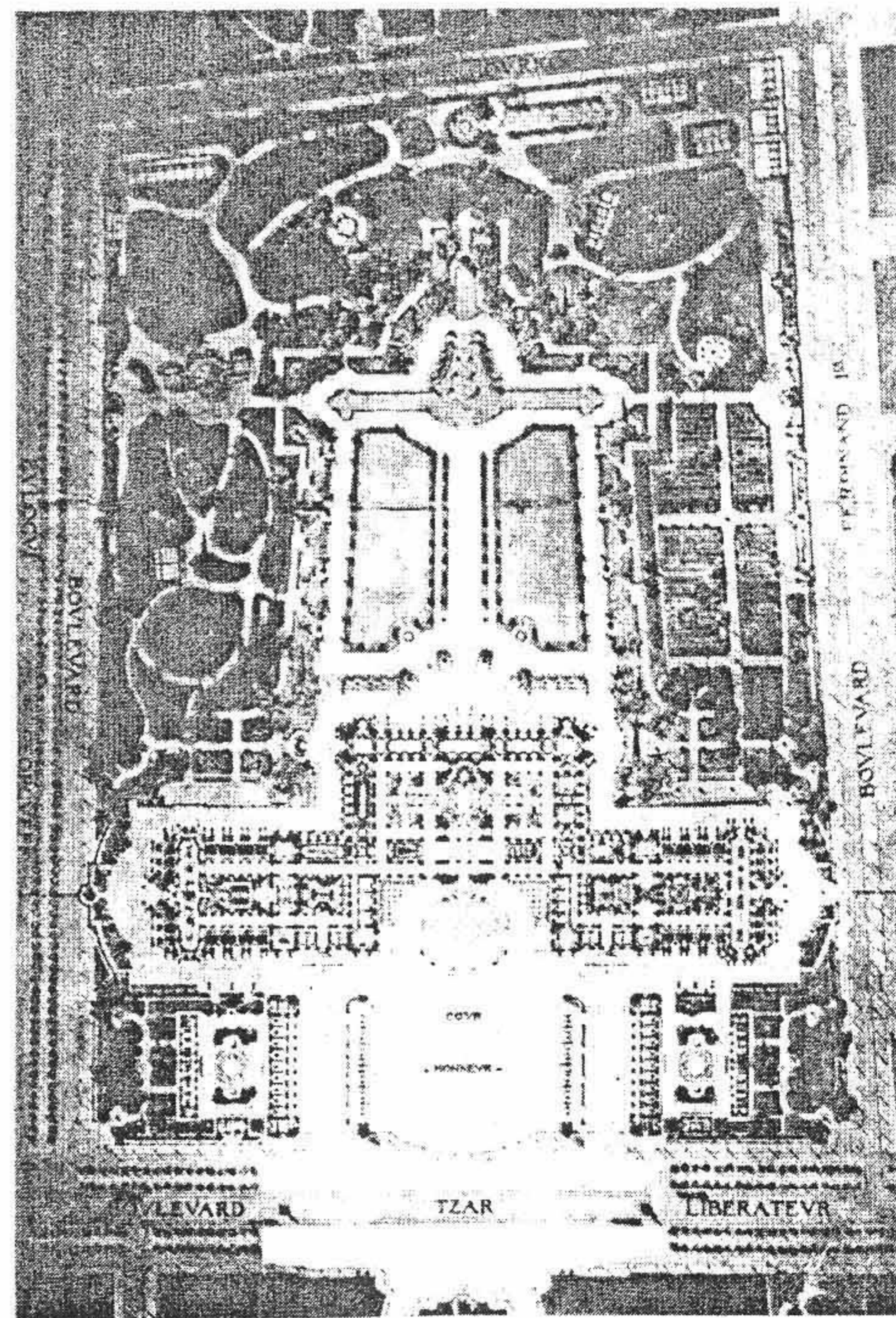
Почти всички участници разгръщат класически дворцови комплекси с основен обем по протежение на бул. “Цар Освободител” и осово симетрични представителни композиции с парков завършек в дълбочина.

Присъждат се следните награди⁸⁴:

Две втори премии по 7,000 лв. – на проекти с графично мото “български герб в елипса” – арх. Албер Друе от Париж [ил. 6] и с мото “Terrasse” – на арх. Оскар Франкот⁸⁵ от Брюксел. Третата премия (4500 лв.) отива при проект с графично мото “български герб с ъглова рамка/без завеси” на арх. Н. Лазаров – отново с художник-декоратора С. Баджов. Четвърта премия (2500 лв.) получават Алберто Новелло⁸⁶, Отавио Кабиати⁸⁷ и Паоло Валенти⁸⁸ от Милано за проекта с мото “Марица”.

Откупени с по 1750 лв. са проектите: с мото “лилия цветна” – на Пиер Ремори⁸⁹ и Жак Ламбер⁹⁰; с мото “Ave” – на архитектите Жорж Шедан и Жан Бернар от Париж и с мото “Tracia” – на Раймондо д’Аронко⁹¹ и Джовани Грепи⁹² от Милано.

Проектът на Новело-Кабиати-Валенти набелязва отместване на интереса от необарока и осовата симетрия към асиметрична композиция и романтичния език на неовизантиката. Паралелно изчистване на линията и опростяване на формите се развива в проекта на най-изявения майстор на сецесиона в Истанбул – италианеца Раймондо д’Аронко, главен архитект на османския султан,

Ил. 6. Арх. А. Друе, Конкурсен проект за Царски дворец в София, II премия – ситуация, 1914.

заедно с Дж. Грепи. Към него трябва да добавим и участието, макар останало без награди, на един от най-изявените средноевропейски майстори на сецесиона от началото на XX в. - арх. Ян Котера, чийто проект налага съвсем нова стилистика.

Международният конкурс за Народен музей и библиотека в София е обявен от Ефорията “Евлоги и Христо Георгиеви” (1914) за празното място в градинката срещу Военния клуб.⁹³ Съставът на журито е абсолютно същият като в предходния конкурс. Този път предпочитаните форми са по-сдържани и строги, което се предпоставя от жанра, а сред наградите преобладават австрийските колективи, както следва:

Първа премия (4,000 лв.) – на проект с мото “Simple. Clair et Vrai” (Просто, ясно, вярно) Киляйн Кьолер⁹⁴ и Карл Ернстбергер⁹⁵; II-ра премия (2500 лв.) – на К. М. Катнер⁹⁶ (1871-1945), III-та премия (1000 лв.) – на проект с мото “Bleu Royal” / Царска синя боя на арх. Н. Анселми⁹⁷. Дадени са откупки по 750 лв. на проектите с мото “български флаг” – на познатия от конкурса за университета арх. Бреасон с А. Друе от Париж, и с мото “Apollon” – на арх. Н. Лазаров.

И този конкурс не минава гладко. Противно на анонсите от членове на журито, че с окончателния проект ще се доразработят конкурсните идеи на Н. Лазаров, ефорията се възползва от правото си да възложи служебно работен проект на своя архитект Фридрих Грюнангер. Враждебната размяна на аргументи между двете страни в професионалната преса остава без последствия.⁹⁸ Реализацията на Народен музей и библиотека - макар започната, е осуетена от включването на България в Първата световна война и последиците от нея. Спомен за това е затревеният ров в градинката срещу Военния клуб, съществуващ до днес.

* * *

Концепцията за системно изграждане на монументалния център и произтеклите от нея международни конкурси разкриват амбициозните виждания на държавните и общинските институции за развитието на столицата по европейски образци непосредствено преди Балканските войни. След военните поражения през 1914 г., като символ за навлизането в период на мирно съзидание, правителството урежда изложба на всички конкурсни проекти, посрещ-

ната възторжено от обществеността и пресата. Място на изложбата е Княжеският манеж - поради големия интерес на публиката и огромния брой проекти: 713 табла за Царския дворец; 392 - за Съдебната палата; 139 - за Наредния музей-библиотека⁹⁹

Идеите на по-ранните конкурси, макар бавно и трудно, в общи линии се реализират. Но грандиозният замисъл на два от последните конкурса, чието осъществяване би променило съществено архитектурния облик на София, е осуетен от Първата световна война и напълно забравен при значително променената икономическа и политическа ситуация в страната през 1920-те години. Същевременно, големият брой чуждестранни участници свидетелства за повишения авторитет на България и разширените международни контакти на архитектурната колегия, а наградите на български архитекти – за достойната позиция на професията и на българските творци на европейския културен хоризонт.

Бележки:

- ¹ Използвани са резултати от проучванията, осъществени по проектите “Архитектура и градоустройство на Третото българско царство” (1993-2000, рък. П. Йокимов) и “Връзки и влияния между Австрия и България в края на XIX в. до Първата световна война” (1997-99, рък. Л. Стоилова), финансирани след конкурсна процедура от Национален фонд “Научни изследвания” към Министерство на образованието и науката. [бел. авт.].
- ² Министерството на обществените сгради, пътищата и съобщенията след 1894 г. - Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството.
- ³ Българско инженерно-архитектно дружество (БИАД от 1893 г.), от 1927 г. - Дружество на българските архитекти (ДБА), от 1937 г. – Дружество на българските инженери и архитекти, Инженерно-архитектурна камара (ИАК).
- ⁴ *Списание на БИАД* (СпБИАД) 3 (1899): 78, 11-12 (1904): 109.
- ⁵ “Bad von Sofia”. Wien, *Der Bautechniker*, 38 (1889), 40 (1889).
- ⁶ **Emil von Förster** (*Wien, 1838; † 1909), син на архитект Ludwig v. Fürster. Учил в Берлин. Първоначално работи в ателието на баща си. През 1895 г. постъпва на държавна служба. В многобройните си сгради из цяла Австро-Унгария използва богат декоративен стил с елементи на австрийския необарок. Творби във Виена: Рингтеатър (1872-74); Бургтеатър и Хофбург (преустройство, 1897); Доротеум (1898-1901) [*Macmillan*

- Encyclopedia of Architects*, Vol. 2. London (1982): 104].
- ⁷ **Theodor Hünerwadel** (*Lenzburg, 1864; †Basel, 1956), Швейцария. Учи в Политехническият институт в Цюрих, ВТУ Шарлотенбург и в Дрезден. Работи в бюрата Fr. Bluntschli & Lasus, и Gustav & Gull в Цюрих. Цсед 1893 г. работи във Висбаден и Цюрих, а от 1900 г. - като инспектор по Високо строителство в Базел, където проектира и строи бани и учебни сгради в стил средноевропейски необарок. В конкурс за кантонална банка, Лозана печели III-та премия (с Анри/Хайнрих Майер). След 1900 г. започва да работи в Югендшил [J. Coulin. *Brun's Schweizerischen Kunstlexikon*. Bd. 69, 1917, S. 144 ff. (сведение от М. Щерн, Виена)].
- ⁸ Стоилова, Л. "Архитектурни фрагменти от стара София". *Архитектура*, 4 (1998): 15-19.
- ⁹ Стоилова, Л., Ibid.
- Henri Martinet** (*Azay le Rideau, 1867; †1936). Френски ландшафтен архитект. Приемник на Edouard Andre (1840-1911), който е лидер на френските ландшафтни архитекти в края на XIX в. [Maki Daijiro (Prec Inst., Inc., JPN), Suzuki Makoto (Tokyo Univ. of Agric.), Sugio Shintaro (Prec Inst., Inc., JPN), "Study of Henri Martinet who is Landscape Designer of Shinjuku Gyoen National Garden", сп. *Randosukepu Kenkyu*, Vol. 69; No. 5 (2006): 339-342 (на яп. ез.) - <http://sciencelinks.jp/j-east/article/200612/000020061206A0388887.php>]. През 1890 г. реализира проекта за оформяне на парка при двореца Евксиноград, поръчан на френския архитект пейзажист Едуард Андре. [Иванна Стоянова: Евксиноградският парк, www.stroitelstvo.bg/news.php?m=details&id=21267]. През 1891-94 г. Проектира градския крайморски парк на Варна [В: Желева-Мартинс, Д., Градоустройствена еволюция на град Варна до края на XIX век", *Доклади. Десети юбилеен международен симпозиум "Екология '2001"*, Бургас (7-9.06.2001): 623-644 (посочен като «Ханс Мартине»)].
- ¹⁰ Стоилова, Л., П. Йокимов, "Софийските минерални бани", *Архитектура*, 6 (1998): 42-45.
- ¹¹ Трендафилов, Т. «Никола В. Михайловски». *Списание на БИАД*, 1 (1914): 8; *Списание на БИАД*, 1-2 (1899): 32-33; Шамарджиев, Я. «Криворазбрана строителба политика». *Списание на БИАД*, 11 (1927): 214-216.
- ¹² *Списание на БИАД*, 1-2 (1899): 32-33.
- ¹³ **Янаки Шамарджиев** (*Шумен, 1864; †София, 1937) – дипломиран инженер-архитект в Гент, Белгия (1889).
- ¹⁴ **Antoine-Eugène Bertaud** (*Gauriac, Gironde, 1867; †?). Възпитаник на L'École des Beaux-Arts (1894-98) в Париж. [E. Delaire, *Les Architectes élèves de L'École des Beaux-Arts 1793-1907*, 12eme Éd., Paris (1907): 177 [сведение от Marie-Laure Crosnier Leconte, 1999 – Musée d'Orsay, Paris, сведение от М. Щерн, Виена].
- ¹⁵ **Петко Момчилов** (*Горна Оряховица, 1864; †София, 1923). Завършва архитектура във ВТУ Прага, Чехия (1892). Работи в МОСПС/МОСПБ до смъртта си, с изключение на периода 1906-15 г., когато проектира и строи Софийската минерална баня [Стоилова, Л., "Архитект Петко Момчилов", *Австрийски архитектурни влияния в София в края на XIX - началото на XX в.* Каталог към изложба (София, 1997; Виена, 1998; I-во изд., 1997), С., (1998): 49-52].
- ¹⁶ **Friedrich Grünanger** (*Schesburg/Sigiswara, Siebenburgen, Romania, 1856; †Salzburg, Austria, 1929). Завършил архитектура в Академията за изящни изкуства, Виена (1879) при проф. Фридрих фон Шмит. По-голямата част от живота си пребивава постоянно и работи в България – от 1879 до 1907 г., а до 1914 г. – временно. [Щерн, М., "Архитект Фридрих Грюнanger", *Австрийски архитектурни влияния в София в края на XIX - началото на XX в.* (Каталог към изложба, София - 1997; Виена - 1998), С., (1998) 22-24].
- ¹⁷ Протокол на комисията/20.06.1904. ДАС, ф. 1423К, оп. 1, а. е. 14, л. 16-19; А. Рачева, Р. Стоянова. "Софийската минерална баня". *Архивен преглед*, 3-4 (1995) 65-76.
- ¹⁸ май 1904 г. ДАС ф. 1423, оп. 1, а. е. 14.
- ¹⁹ Протокол No. 24/16.07.1904 г., с. 54, т. VII.
- ²⁰ Проект (5 плана, 4 фасади, 3 разреза, поемни условия в 3 части, оценителна сметка и оценителна записка), 1907 г. ДАС ф. 71, оп. 3, а. е. 208, а. е. 200, л. 53-12.
- ²¹ **Алекси Начев** (*Лом, 1863; †София, 1908). Протокол. ДАС, ф. 1к, оп. 3, а. е. 201, л. 5f6 (1906).
- ²² Писмо от Е. ф. Фьорстер. 1907 г. (фр. ез.) МС ф. 1к, оп. 3, а. е. 201, л. 11.
- ²³ Договор от 17.06.1906 г. ДАС, ф. 11, оп. 3, а. е. 233, л. 40-43); ф. 1423, оп. 1, а. е. 201, л. 9, 13, 57, 64. Одобрен от СОС с протокол от 3.06.1906 г. ДАС, Ф. 11, оп. 1, а. е. 86, л. 15-19.
- ²⁴ Довършителните работи продължават до 1915 г. *Писмо на П. Момчилов до архитектурното отделение към СГОУ*, 15.04.1915. ДАС, ф. 1к, оп. 3, а. е. 220, л. 168.
- ²⁵ **Ferdinand Fellner** (Wien, *1847; †1916). Завършва ВТУ Виена. След смъртта на баща си (1871) поема на 24-годишна възраст бюрото му. **Hermann Helmer** (*Harburg, Hanover, 1849; †Wien, 1919) - учи архитектура при арх. Готгетрой в Мюнхен [Щерн, М., "Архитект Фердинанд Фелнер. Архитект Херман Готлиб Хелмер", *Австрийски архитектурни влияния в София в края на XIX - началото на XX в.* (Каталог към изложба, София, 1997; Виена, 1998), С.: 2-ро доп. и прераб. изд. (1998): 28-29].
- ²⁶ **Antonín Balsanek** (*Česky Brod, 1865; †Praha, 1921), чешки архитект – автор на Белведере (1897) и на Общинския дом (1903-12) в Прага [<http://>

- cs.wikipedia.org/wiki/Anton%C3%ADn_Val%C5%A1%C3%A1nek].
- ²⁷ Койчев, П., "Народния театър в София", *Списание на БИАД*, 11-12 (1905), с. 109-117.
- ²⁸ **Карл Хайнрих/Karl Heinrich** (*Teichstadt, Bohemia, 1858; †София, 1940), чешки архитект, завършил Кралското саксонско строително училище в Цитау, Германия (1873-76). Автор на голям брой частни жилища в София [Щерн, М., "Архитект Карл Хайнрих", *Австрийски архитектурни влияния в София в края на XIX - началото на XX в.* Каталог към изложба (София, 1997; Виена, 1998). С.: 2-ро доп. и прераб. изд., 1998, 34-37].
- ²⁹ Шамарджиев, Я. "Надгробна капела на покойния Княз Александра I-й". *Списание на БИАД*, 2 (1894-95): 93-96.
- ³⁰ *Списание на БИАД*, 5-6 (1895-96): 189.
- ³¹ **Henri (Jacob Heinrich) Meyer** (*Freiburg, i. Ue., 1856; †Lausanne, 1930). Следва архитектура във Конфедеративния политехникум (днес Конфедеративно висше техническо училище) в Цюрих при проф. Готфрид Земпер (1876-78); във ВТУ Щутгарт (1878-79). Следва и завършва Ecoles des Beaux-Arts в Париж (1880-83), където практикува (1883-88). От 1888 живее в България, а през 1895-98 се установява със семейството си в София. Работи с арх. Регами в Лозана, Швейцария (до 1902) и самостоятелно (1902-20). През 1920-30 г. се занимава с живопис, графика и история на швейцарската архитектура и изкуство. [*Allgemeines Lexikon der bildenden Kunstler*, hrsg. von Hans Vollmer, 18. Bd., Leipzig, (1925): 60 – издирено от М. Щерн].
- ³² Поппетров, Н., "Българските години на архитект Майер", С., *Архитектура*, 2 (1995): 23-25.
- ³³ Ал. Маринов и кол., ДА Пловдив. *Чудото, наречено Първо Пловдивско изложение, 1892*, С., (1992): 43, 48, 53, 59, 136-137; Поппетров, Н. "Българските години на архитект Майер", С., *Архитектура*, 2 (1995): 23-25.
- ³⁴ **Антон Торньов** (*Лом, 1868; †София, 1942). Завършва архитектура във ВТУ Щутгарт, Германия (1894). До 1912 г. е служител на различни длъжности в МОСПБ, а след това – на частна практика.
- ³⁵ **Теобалд Леерс/Theobald Leers** (*?; †сл. 1898). Германец, инженер-архитект, установил се в София след 1879 г. Делегиран от МОСПС да ръководи строителството в Евксиноград – през 1888 г. при полагане на основите а през 1893-94 г. – при довършването и обзавеждането на двореца и проектиране на винарната. "Протокол на Общински съвет Варна (1893)"; ЦДА, Ф. 3К, оп. 9, а. е. 379.
- ³⁶ *Списание на БИАД*, 48 (1910), с. 587.
- ³⁷ **Георги Кунев** (*с. Ташманли, Ямболско, 1874; †София, 1957), завършил архитектура в Карлсруе (1901).
- ³⁸ **Louis Bernier** (*Paris, 1845; †Paris, 1919). Ученик на Honoré Daumet в L'École des Beaux-Arts in Paris от 1864. Носител на Prix de Rome (1872). Като сътрудник на Academie de France in Rome (1873-77) прави реставрация на Мавзолея в Халикарнас. Комисар в Conseil General des Batiments Civils (1878 и сл.). Архитект в École des Beaux-Arts, Париж (1890 и сл.). Избран в Académie des Beaux-Arts (1898), ръководи едно от официалните ателиета на École des Beaux-Arts (1905-1919). Президент на френския съюз на архитектите (Société Centrale des Architectes Français (1911-14). [*Art Encyclopedia. The Concise Grove Dictionary of Art*. Oxford University Press, Inc. 2002)].
- ³⁹ Ковачевски, С., Йокимов, П., "Конкурсното дело в България 1878-1944", *Архитектурата на България 1878-1944*. С., (1978): 206-236.
- ⁴⁰ **Jean Bréasson** (*1848; †1927), известен в българския печат като Henri Вгълассон. В документите по конкурса за Университета се е представил като "Architecte de l'Adon de l'unregistrement et des domains Paris". Работи в Париж, rue Vavin. Общински архитект. Най-известни негови творби са Кметство в Suresnes (1889-1922), сграда на 15 rue Boissonnade в Париж (1890), проект за паметник на Републиката, Лион (скулптор: Germain, 1896). Член на Централния Съюз на френските архитекти от 1886 г. [Liste chronologique des Membres de la Société Centrale et de l'Académie depuis 1840 - <http://www.archi.fr/AA/vie/A2003.htm>; http://www.archive.org/stream/academyarchitect08londonoft/academyarchitect08londonoft_djvu.txt; *Dizionario Enciclopedico di Architettura e Urbanistica* (Ed. Paolo Portoghesi)].
- ⁴¹ **Jean-Charles Bizot** (*1876; †1938). Работи с Henri Garcin в Женева през 1910-11 г. в стил 'neomedievalism', национален романтизъм ["Rue de Saint Jean", Rue des Ormeaux", Services des Monuments et stes. Departement des Traveaux publics. Republique et Canton de Geneve, p. 39 - http://www.geneve.ch/patrimoine/sms/inc/pub/img-pub/conseils/conseils_repertoire_MS-e_31.pdf].
- ⁴² **Henri Garcin** (?). Работи с **Jean-Charles Bizot** в Женева (1910-11) в неоготика и неороманика, както и неорегионализъм [http://www.geneve.ch/patrimoine/sms/inc/pub/img-pub/conseils/conseils_repertoire_MS-e_31.pdf].
- ⁴³ **Henri Le Grand** (*1853; †1929). Член на Централния Съюз на френските архитекти от 1888 г. [Liste chronologique des Membres de la Société Centrale et de l'Académie depuis 1840 - <http://www.archi.fr/AA/vie/A2003.htm>].
- ⁴⁴ *Списание на БИАД*, бр. 48 (1910): 575-576.
- ⁴⁵ *Бюлетин на СУ*, 6 (2007): 5-6.
- ⁴⁶ Тр. К. Тр., «Софийският университет «Братя Христо и Евлогий Георгиеви». *Списание на БИАД*, бр. 48 (1910): 575-576, бр. 48 (1910): 586-590; Б

- ⁴⁷ Сп. *Съвременна илюстрация*, бр. 14 (1912) 12-14); "Изгледът на университетските сгради според арх. Бреасон (1912 г.)", *Бюлетин на СУ*, 6 (2007): 5-6.
- ⁴⁸ «Резултатите от конкурсите за царски дворец, съдебна палата и библиотека и музей», *Списание на БИАД*, г. XVIII, 16 (1914): 133.
- ⁴⁹ **Йордан Миланов** (*Елена, 1867; †София, 1932). Завършва архитектура във Виена, 1892 г. До края на живота си е служител на МОСПС/МОСПБ.
- ⁵⁰ **Любен Константинов** (*Свищов, 1907; †София, 1990). Завършва архитектура във ВТУ Дрезден, Германия (1933).
- ⁵¹ *Бюлетин на Софийския университет*, 6 (2007): 5-6.
- ⁵² Стоилова, Л., "Архитектурни фрагменти от стара София", С., *Архитектура*, 4 (1998): 15-19.
- ⁵³ «Проект за кметствен дом в София.», *СпБИАД*, 11-12 (1899): 259-262.
- ⁵⁴ Ковачевски, С., П. Йокимов. «Конкурсното дело (1878-1944)». В: *Архитектурата в България. 1878-1944*. С.: Техника, 1978, с. 275.
- ⁵⁵ *Австрийски архитектурни влияния в София в края на XIX-ти – началото на XX век*. Каталог към едноименна изложба. С., 1998, с. 84, No. 78 - МИС X 348.
- ⁵⁶ **Jean Gerette** (?) архитект от Париж.
- ⁵⁷ **Théophile Bourgeois** (*1858; †1930) - френски архитект. Известен с изградените по негови проекти Maison Théophile Bourgeois (1893), реставрация и разширение на Chateau de Villiers (с арх. Germain Debré) и други обществени сгради в Poissy. Особено активен в строителството на вилни сгради в района на Париж, но и в цяла Франция. Ок. 1901 г. се преориентира от историцизма на XIX в. към модерния стил Art nouveau. Публикува каталог на творбите си *La ville moderne* (1910). Върхът на славата му е през 1914 г., когато строи в Mantes, Versailles, Médan, Villennes-sur-Seine, Le Vésinet, Étretat, Dinard, Monté-Carlo и др. селища [http://fr.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9ophile_Bourgeois].
- ⁵⁸ ? **Viusent/ Vusan** (?)
- ⁵⁹ **Георги Фингов** (*Калофер, 1874; †София, 1944). Завършва архитектура във Виена (1898). **Киро Маричков** (*1875, Калофер; †София, 1922). Завършва архитектура във ВТУ Карлсруе (1900). Двамата работят заедно в частно архитектурно бюро (1902-10) и имат огромен брой съвместни реализации на фамилни къщи в София. [В: Стоилова, Л. "Г. Фингов". *Австрийски архитектурни влияния в София в края на XIX-ти – началото на XX век*. Каталог към едноименна изложба. С.: 1997, с. 57-62].
- ⁶⁰ Койчев, П., *Съдебната палата*, ЦДА, Ф. 1127, оп. 1.
- ⁶¹ Заповед на МОСПБ за назначаване на комисията за построяване на държавни сгради (1912). План на монументалната част на София за разположение на държавните и общински сгради (1912). Концепция за оформяне на столичния център (1912). ЦДА, ф. 120.

- ⁶² Ненов, Г. «Държавните здания в София». *Списание на БИАД*, 14 (1912): 130-134.
- ⁶³ "Списък на най-нужните здания за държавните учреждения в София. Поемни условия и ведомости за цените за строеж на министерства, съдебна палата и др. (1907). Списък на държавните места в стара София." ЦДА, ф. 120.
- ⁶⁴ Трендафилов, Т. «Международните архитектурни конкурси за Царски дворец, Съдебна палата и Музей с библиотека в столицата». *Списание на БИАД*. 33-36, 37-39, 40-42, 47-50 (1914).
- ⁶⁵ **Ludwig Baumann** (*Seibelsdorf, Troppau Bela, bei Orava, 1853; †Wien, 1936). Учи архитектура при проф. Готфрид Земпер, Лазиус, Кинкел, Й. Шерр в Политехниката в Цюрих. Работи при бюро на Хайнрих фон Ферстел, Виена (1870-75). Работи при арх. Виктор Румпелмайер (1879-82), а след това има частно ателие. Главен архитект на световното изложение в Париж (1875-77) Градски архитект на Виена (1907). [*Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. I, Graz-Köln, (1957): 57].
- ⁶⁶ **Константин Сливков** (*Трявна, ок. 1866; †сл. 1914). Завършва архитектура в Гент, Белгия (1889).
- ⁶⁷ **Стефан Баджов** (*Крушево, 1881; †София, 1953). От 1908 г. професор в Художественото индустриално училище. Автор на проекти на държавния герб на Царство България, на ордени, дипломи, грамоти, банкноти, акции, емблеми, пощенски марки и др. Илюстрира книги, детски издания и списания. Стенописва църквата „Св. Седмочисленици“ и купола на църквата „Св. Николай Софийски“, параклиса "Св. Апостоли Петър и Павел" към Двореца в София. Участва в реставрацията на стенописите в Боянската черква, както и в оформлението на интериора на дворците Врана, Царска Бистрица и Ситняково. [В: Разсуканов, Йос. "115 години от рождението на проф. Стефан Баджов: Възходът и трагедията на творец", в-к *Македония*, бр. 33 (16.09.1998)].
- ⁶⁸ **Edmond Thoumy** (*Paris, 1865; †Paris, 1924), изписван в българската литература и "Thaomy". Работи на rue Goethe 7, Paris. Проектирал и изградил зданието на 34 rue des Entrepreneurs, 49 rue Notre-Dame-de-Lorette (1890); rue Etienne-Marcel 5-9 и rue Saint-Denis 100-102 (rue Fontaine 10, 1894-95); rue Dulong Merlon 73 (rue de Douai 36, 1901). Достроява Кметство, поща и училище (32 rue Denfert-Rochereau, Paris); Léon Dubreuil, (1897-98, 1 place Pierre Curie, Ile-de-France); 32 rue Denfert-Rochereau (на арх. Léon Dubreuil, 1887); Ecole des Arts Décoratifs, Париж [http://parisenconstruction.blogspot.com/2008_04_01_archive.html].
- ⁶⁹ **Adolphe/Adolfe Thiers** (*Paris, 1878; †Paris, 1938). Работи в Париж. Член на Централния Съюз на френските архитекти от 1922. Паметник на заги-

- налите (1914-1918, 1939-1945, Indochine, Algérie), Boulogne-sur-Mer (с Albert Bonne, градски архитект, 1923-24). Сграда на префектурата в Bizières (1953). [<http://www.archi.fr/AA/vie/A2003.htm>; <http://onac62.chez-alice.fr/memoire/Alphabet/B/boulogne.htm>].
- ⁷⁰ **Jaques Naville** (*?; † сл. 1931). Работи основно в Париж (с арх. А. Chauquet). През 1922 печели II-ра премия за проекта 'Urbs Magna' в Белград (с Marcel Auburtin, А. Parenty, и Н. Chauquet) [James E. Vance, *The Continuing City: Urban Morphology in Western Civilization*. Baltimore/London: Johns Hopkins University. Press, 1990; Helene Vacher, "Building the modern city: planners and planning expertise at Léon Eyrolles' Ecole Spéciale des Travaux Publics, 1898-1939 », *Planning Perspectives*, 17 (2002) 41Y59; *Revue des Sciences humane*, Henri Roussel, Jacques Donvez, Etienne Cluzel, André Vial, John C Lapp, Jacques Naville, *Honoré de Balzac, Taine et Zola*, Faculté des Lettres de l'Université de Lille, 1957].
- ⁷¹ **Achille-Henri Chauquet** (*?; †сл. 1931). Работи в Париж, 48 Cours la Reine (с J. Naville, 1907-13); Сътрудничи с J. Naville. План на Белград (I-ва премия в конкурс, с арх. Auburtin, Parenty и Naville). Протестантски храм на евангелската църква и интериорна декорация, площад на кметството, Picardie; Aisne; Chateau-Thierry (1922-24, с арх. Paul-Philippe Cret, скулптор Henri Vallete, десенатор Е. Burnard; Проекти на къщи с градини в Boulogne-Billancourt, Ile-de-France и в Горна Нормандия (с ланд. арх. Achille Duchêne и архитектите Reveron и Jean Naville). Павильон за протестантската и католическата мисии (1929-30). [Dervaux, А. *Le plan de Belgrade. (L' Architecture*, Paris, June 25, 1922; vol. 35, p. 207); « Les préparatifs de l'exposition et la construction du pavillon»; "Les Missions Protestantes a l'exposition coloniale de 1931"].
- ⁷² **George-Paul Chedanne** (*Maromme, France 1861; †1940). Архитект и археолог, работи в Париж в стил еkleктика, повлиян от ар нуво. Член на централното дружество на архитектите във Франция (от 1894 г.). Работи върху Пантеона с Pier Olinto Armanini (1892-93) – печели Grand Prix за рисунките си с реконструкции [Adolf K Placzek. *Macmillan Encyclopedia of Architects*. Vol. 1. London: The Free Press, 1982, p. 411; http://www.greatbuildings.com/architects/G._P._Chedanne.html]
- ⁷³ **Joseph Antoine Bernard** (*1866; †1931). Изписван в българската литература като "Жоани Бернар".
- ⁷⁴ **Charles-Alfred Leclerc** (*1843; †1915). Практикува в Париж. Кметство и фонтан, place Léon-Bétouille, Лимож (1879, 1883) http://www.photo.rmn.fr/cf/html/agence_photo/10/agencephoto4657.htm
- ⁷⁵ **Albert Drouet** (*Limoge, 1880; †Paris, 1953). Френски архитект, работи в Париж [<http://eng.archinform.net/arch/24530.htm>].
- ⁷⁶ **Cesare Mazzocchi** (?). Работи в Милано. Строи за фамилия Bagelli търговска сграда в стил "Либерти", Corso Venezia 7 (1907). Заедно с Luigi Mazzocchi строи седалището на Gondrand, via Pontaccio 21 (1908) ["Cronologia di Milano dal 1901 al 1910 a cura di Paolo Colussi" - <http://www.storiadimilano.it/cron/dal1901al1910.htm>]. Поща, via dell' Orso 11 (1908) [http://archivistorico.corriere.it/1999/giugno/02/Quando_Milano_filava_vm_0_990602296.shtml]. Преустройство на Институт Carducci в музикално училище с библиотека, концертна зала и др. анекси, viale Cavallotti, Como (1910) [<http://www.corrierecomo.it/index2.cfm?ID=35>]. [http://archivistorico.corriere.it/1999/giugno/02/Quando_Milano_filava_vm_0_990602296.shtml].
- ⁷⁷ **Никола Нешов** (*Видин, 1869; †1928, София). Завършва архитектура във ВТУ Щутгарт, Германия (1894). Градски архитект на Видин (1896-1914).
- ⁷⁸ **Пенчо Койчев** (*Дряново, 1876; †София, 1957). Завършил архитектура в Гент, Белгия (1901). Съдебната палата разработва в колектив с архитектите Георги Русев, Георги Папазов, Петър Загорски.
- ⁷⁹ Пенчо Койчев. Автобиография. ЦДА, ф. 1127, оп. 1, а.е. 3. *Съдебната палата*, ЦДА, Ф. 1127, оп. 1.
- ⁸⁰ Аврамов, И., *Никола Лазаров – личност, творчество, обществени прояви*, С.: Техника, (1983): с. 45.
- ⁸¹ **S.C. Locatti** (?).
- ⁸² **Райчо Ганев** (*Сливен, 1878; †София, 1959). Завършил архитектура във ВТУ Щутгарт, Германия (1902).
- ⁸³ От 30.08./02.09.1914 г. Издирено от Илиана Паскова, ЦДА.
- ⁸⁴ «Резултатите от конкурсите за царски дворец, съдебна палата и библиотека и музей», *Списание на БИАД*, г. XVIII, 16 (1914): 133.
- ⁸⁵ **Oscar Francotte** (?). Работи в стил Ар нуво, ок. 1907-12 г. Saint-Gilles, Chaussée de Charleroi 149, 151; Saint-Bernard 68, Брюксел (1907) [Hôtel de M. J.B., rue Saint-Bernard, 68, a Bruxelles, *L'Émulation*, 1912, p. 40, pl. 25, 26] Hôtel de M. A.F., rue Saint-Bernard, 58, Брюксел (1907); rue du Vieux Marché aux Grains, Брюксел (1911). [<http://www.ebru.be/Architectuur/archmarkten.html>].
- ⁸⁶ **Alberto Alpago Novello** (*Feltre, 1889; †сл. 1956). Италиански архитект, градостроител и гравьор, работещ в Милано. Завършил Политехниката в Милано (1912), диплом от Accademia di Brera в Милано (1913), Scuola Libera del Celestrin във Флоренция (1914). Основава архитектурно бюро с О. Cabiati (1919-56) [<http://eng.archinform.net/arch/17073.htm>].
- ⁸⁷ **Ottavio Cabiati** (*Firenze, 1889; †Seregno, 1956). Италиански архитект, градостроител и график. Завършва Политехниката и Accademia di Brera в Милано (1913). От 1919 до края на живота си работи с А. Новелло. [<http://eng.archinform.net/arch/17072.htm>]. Паметник на загиналите в I-та световна война, Милано (1926-28, 1928-29) [<http://eng.archinform.net/arch/>]

- 17072.htm].
- ⁸⁸ **Paolo Valenti** (?), италиански архитект.
- ⁸⁹ **Pierre Rimo(u)ry**. Френски архитект от Париж.
- ⁹⁰ **Jacques Georges Lambert** (*Париж, 1891; ?). Френски архитект от Париж, спечелил на конкурсите по изкуствата на Олимпийските игри (1928) сребърен медал за градоустройство и бронзов медал за архитектура – и двата за проекта за стадиона във Версай край Париж [http://en.wikipedia.org/wiki/Jacques_Lambert].
- ⁹¹ **Raimondo Tommaso D'Arconco** (*Gemona del Friuli, Udine, 1857; †1932). Италиански архитект, всепризнат заради майсторската му работа в стил ар нуво. Завършва Академията за изящни изкуства във Венеция. Главен придворен архитект на османския султан АбдулХамид II в Истанбул, Турция за 16 години (1893-1909). [http://en.wikipedia.org/wiki/Raimondo_Tommaso_D'Arconco].
- ⁹² **Giovanni Greppi** (*Милано, 1884; †Милано, 1960). Завършил архитектура в Академията в Брега (1907). Работи главно в Италия – около Милано. [http://it.wikipedia.org/wiki/Giovanni_Greppi].
- ⁹³ «Резултатите от конкурсите за царски дворец, съдебна палата и библиотека и музей», *Списание на БИАД*, г. XVIII, 16 (1914): 133.
- ⁹⁴ **Kilian Köhler** (*Венов nad Teplou, Bohemia, 1879; †Wien, Austria, 1920). Работи във Виена; сътрудничи в арх. Karl Ernstberger. Заедно печелят награда за Landtag в Чернивци (Czernowitz), Буковина (1913), днешна Украйна [http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Ernstberger].
- ⁹⁵ **Karl Ernstberger** (*Malovice/Mallowitz, Bohemia, 1887; †Nuremberg, 1972). Учи при проф. Отто Вагнер в Академията за изящни изкуства, Виена. Работи с арх. Leopold Bauer. Чешко-немски архитект, практикуващ в Бохемия, дн. Чехия – главно в Карлови Вари. [http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Ernstberger].
- ⁹⁶ **Clemens Max Kattner** (*Wien, 1871; †Wien, Austria, 1945). Завършва държавното висше училище за приложни изкуства (1890), Академията за изящни изкуства при проф. Фр. Фон Шмит във Виена (1890-92). [<http://eng.archinform.net/arch/13383.htm>].
- ⁹⁷ **N. Anselmi** (?), архитект от Ница.
- ⁹⁸ Лазаров, Н. “На Ефорията”. В-к *Воля*, бр. 674, 675 (1915).
- ⁹⁹ Аврамов, И., цит. съч., с. 38.

ХЕНРИХ ДЕМБИЦКИ - СЪЗДАТЕЛ НА БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА КАРИКАТУРА

Яна Орлинова

Името и творчеството на полския художник Хенрих Дембицки сигурно щеше да остане непознато за българите, ако не беше свързано с идеите на българското националосвободително движение и най-вече с делото на големия поет и революционер Христо Ботев. Сътрудничеството между тях във вестниците “Тъпан” и “Будилник” става щастлив повод за създаването на българската политическа карикатура и за блестящите публицистични произведения на поета. За съжаление, данните с които разполагаме за художника са изключително оскъдни. Кратката му биография се свежда до това, че той е роден на 15 август 1830 г. във Варшава. След януарското въстание в Полша през 1863 г. срещу руския царизъм, подобно на стотици свои сънародници, емигрира в Румъния. Знае се, че е бил учител по краснопис и рисуване в Букурещкия лицей и в девическата гимназия в Браила. Умира на 23 януари 1906 г. в Румъния.

Поради емигрантската си съдба Хенрих Дембицки не е известен в Полша, името му се среща единствено в две изложби, организирани през 20-те години от Българо-полското дружество. Художествените му изяви в румънския периодичен печат и като автор на литографии с теми от румънската история му отделят скромно място в историята на румънската графика през 19 век. При това авторът Г. Опреску го назовава погрешно – Н. Дембински.

В българската историческа и изкуствоведческа книжнина интересът към полския художник е много по-голям. Прави впечат-